

**Կոնսոցիատիվ ժողովրդավարության կիրառման
հնարավորություններն ու խոչընդոտները հարավկովկասյան
բազմական պետություններում**

ԷՄԻԼ ՕԴՂՈՒԽԱՆՅԱՆ

Երևանի պետական լեզվահասարակագիտական համալսարան

Հարավային Կովկասի երեք ճանաչված պետություններից երկուսը՝ Վրաստանն ու Ադրբեջանը, բազմական բազմաթեմիկ կառուցվածք ունեցող հասարակություններ ունեն։ Երկուսն էլ սահմանադրական նպատակ են հռչակել ժողովրդավարական վարչակարգի ստեղծումը, սակայն ժողովրդավարացման գրեթե երեք տասնամյակի ջանքերը դեռևս չեն պսակվել հաջողությամբ, թեև հետխորհրդային տրանսֆորմացիայի մեկնարկին հեղինակավոր ուսումնասիրողների միանգամայն լավատեսական կարծիքներ էին հնչում այդ գործընթացում գտնվող երկրներում ժողովրդավարական վարչակարգերի ձևավորման վերաբերյալ։ Դժվարությունները կապված են ինչպես երևույթի եզակի բնույթի՝ որպես կոմունիստական վարչակարգից անցում, այնպես էլ նման երևույթի ուսումնասիրության համար առանձնահատուկ տեսությունների ու մոդելների խիստ սակավության հետ։ Այդ պատճառով հաճախ փորձեր են արվում կիրառել որոշ հատկանիշներով նման այլ տեսություններ ու մոդելներ։ Հարավային Կովկասի բազմական պետությունների դեպքում գրավիչ է թվում կոնսոցիատիվ մոդելի կիրառումը, քանի որ առկա է այդ մոդելի հիման վրա մի շարք եվրոպական բազմական պետություններում էթնիկ տարբերություններով պայմանավորված հասարակական լարվածությունների հաղթահարման արդյունավետ փորձ։ Հոդվածում քննարկվում են Վրաստանում և Ադրբեջանում այդ մոդելի կիրառման հնարավորություններն ու խոչընդոտները՝ հաշվի առնելով այդ հասարակությունների առանձնահատկությունները։

Բանալի բառեր

Կոնսոցիատիվ ժողովրդավարություն, քաղաքական կայունություն, քաղաքացիական մշակույթ, էթնոցենտրիզմ, կոնսոցիատիվ խոսույթ, Վրաստան, Ադրբեջան։

Նախաբան

Հետխորհրդային տրանսֆորմացիայի գրեթե երեք տասնամյակ շարունակվող ընթացքը ցույց տվեց, որ այդ գործընթացը ոչ միայն ժողովրդավարացման երրորդ ակիբի ուշացած շարունակությունը

չէ, ինչպէս ենթադրում էր Ս. Հանթինգթոնն¹, այլև հաճախ չի ենթարկվում երրորդ ալիքի համար ձևակերպված օրինաչափություններին: Այդ գործընթացում գտնվող երկրներում ժողովրդավարության կայացման լուրջ դժվարությունների հաղթահարման անհրաժեշտությունը պահանջում է կամ այլ կիրառումներ ունեցած տեսությունների օգտագործման հնարավորությունների ուսումնասիրություն կամ միանգամայն նոր, առանձնահատուկ տեսությունների մշակում: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ այդ տարածաշրջանում քաղաքագիտական ուսումնասիրությունների փորձը մեծ չէ և մասնագետներ պատրաստվում են միայն վերջին երեք տասնամյակում, ապա բնական պետք է համարել, որ հաճախ նախապատվությունը տրվում է առաջին տարբերակին: Ընդ որում, վերջին շրջանում փորձ է արվում կիրառել մասնավոր դեպքերին կամ երկրների առանձին խմբերին վերաբերող տեսություններ՝ հաշվի առնելով երկրների այս կամ այն ընդհանուր հատկանիշները: Օրինակ, հաշվի առնելով այն փաստը, որ Ուկրաինան, Վրաստանը և Ադրբեջանը բազմական պետություններ են և ունեն հակամարտություններ, այդ երկրներում ժողովրդավարության կայացման դժվարությունները հաղթահարելու համար երբեմն առաջարկվում է կիրառել կոնսոցիատիվ ժողովրդավարության տարբերակը: Մասնավորապես, Տ. Խիդաշելին Վրաստանի և Աբխազիայի միջև հակամարտության լուծման համար առաջարկում է կոնսոցիատիվ մոդելի հիման վրա կոնֆեդերացիայի ստեղծումը: Նա համարում է, որ դա հնարավոր կլինի այն դեպքում, երբ քաղաքական էլիտաները ունենան համապատասխան կամք՝ երաշխավորելու կարգավորումները, և երբ բնակչությունը ևս պատրաստ կլինի աջակցել դրանց: Կարծիք կա նաև, որ գործնականում անհրաժեշտ են տնտեսական բարեփոխումներ՝ ուղղված պետության մեջ տնտեսական ռեսուրսների հավասարաչափ բաշխմանը, ինչպէս նաև ռեգիոնալ

¹ **Huntington S.**, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman. 1991.

կամ ֆեդերալ կարգավորումները պետք է հիմնվեն ինքնակառավարման (self-government) մշակույթի վրա:² Ստորև կդիտարկվեն Վրաստանում և Ադրբեջանում՝ որպես նույն տարածաշրջանում գտնվող երկրներ, այդ տեսության կիրառման հնարավորություններն ու խոչընդոտները: Ընդ որում, խնդիրը կդիտարկվի նաև այդ երկրներում համապատասխան քաղաքացիական մշակույթի առկայության տեսակետից:

Կոնսոցիատիվ ժողովրդավարության կիրառումը բազմական պետություններում

Բազմական պետություններում կոնսոցիատիվ մոդելի կիրառման դեպքում պետական իշխանությունը չի կարող ունենալ լեգիտիմություն առանց լայն մասնակցության: Միաժամանակ, որևէ ռասայական կամ էթնիկական խմբի քաղաքական իշխանության ամրագրումը կարող է պատմականորեն լինել հարատև և որոշ դեպքերում խոչընդոտել հասարակական բաժանման սկզբունքին:³ Հետևաբար, կոնսոցիատիվ մոդելը չի կարող դիտարկվել որպես ժողովրդավարական վարչակարգի հաստատման ունիվերսալ ձև անգամ բազմական պետություններում և հարկ է պարզել այն պայմանները, որոնց առկայության դեպքում այդ մոդելն առավել մեծ հնարավորությունն ունի կայացման տեսակետից:

Նախ, հարկ է հաշվի առնել, որ կոնսոցիատիվ տեսությունն առաջարկվել է ներքին խոր էթնոքաղաքական պառակտվածություն ունեցող եվրոպական ժողովրդավարություններում՝ քաղաքական կայունության ապահովման նպատակով: Այդ տեսության համաձայն նման երկրներում ենթամշակութային սեզմենտների ապակայունացնող ազդեցությունները չեզոքացվում էին էլիտաների մակարդակով՝ ներառելով կոնֆլիկտների լուծման ոչ-մեծամաս-

² **Khidasheli T.**, Federalism and Consociationalism. Perspectives for Georgian State Reform, Federal Practice. Exploring alternatives for Georgia and Abkhazia, *Bruno Coppieters, David Darchiashvili and Natella Akaba (eds)*, 1999, pp. 195-205.

³ **Issacharoff S.**, Constitutionalizing Democracy in Fractured Societies, *Journal of International Affairs*, 2004, **58**, 1, 73-93.

նական մեխանիզմներ: Տեսությունը լայն տարածում գտավ այն պատճառով, որ ձևավորվեցին նոր ժողովրդավարություններ, որոնք կոնսոցիատիվ մոդելով կառավարման համար ունեին նպաստավոր պայմաններ, եթե հաշվի առնվի նրանց բազմական հասարակական կառուցվածքը: Այս տեսությունը ներառեց բավական լայն հասկացություն՝ «կոնսենսուսային ժողովրդավարությունը», որին ավելացվեց նորմատիվային մասը՝ որպես խոր սեզմենտավորված հասարակություններում կայուն ժողովրդավարության հասնելու առավել հեռանկարային ուղի: Կոնսոցիատիվ ժողովրդավարության բնութագրիչներն են՝ սեզմենտավորված հասարակություն, մեծ կռալիցիա, համամասնականություն, սեզմենտային ինքնավարություն, փոխադարձ (փոքրամասնության) վետո:

Կոնսենսուսային ժողովրդավարության բնութագրիչներն են՝ սովորականից մեծ կաբինետ (գործադիր մարմին), իշխանությունների բաժանում, բազմակուսակցական համակարգ, համամասնական ներկայացվածություն, կորպորատիվ շահերի խմբերի համակարգ, երկպալատ համակարգ, (ոչ-)տարածքային դաշնություն և ապակենտրոնացում, ամրացված սահմանադրություն (որի փոփոխության համար անհրաժեշտ է լայն կոնսենսուս), դատական վերահսկողություն (դատական իշխանությունն իրավասու է վերանայել և չեղարկել օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների որոշումները), անկախ կենտրոնական բանկ:⁴

Շեշտ է նկատել, որ կոնսենսուսային ժողովրդավարության համար սահմանված են ավելի կոնկրետ ու մանրամասն բնութագրիչներ, քան կոնսոցիատիվայինի համար, հետևաբար, վերջինիս դեպքում հաջողության անորոշության տիրույթն ավելի մեծ է: Միաժամանակ, այդ անորոշությունը կոնսոցիատիվ տարբերակի համար ապահովում է ավելի մեծ ճկունություն և հաջողությունն ավելի շատ պայմանավորված է կիրառման հմտությամբ, քան տեսության լիարժեքությամբ: Թեև համարվում է, որ կոնսոցիատիվ ժողովրդավարության շնորհիվ հաջողվել է մարել

⁴ **Andeweg Rudy B.**, Consociational Democracy, *Annual Review of Political Science*, 2000, 3, 509-536.

որոշ բազմական եվրոպական պետություններում հասունացող էթնիկական տարբերություններով պայմանավորված լարվածությունները, այդուհանդերձ, այդ մոդելը միշտ եղել է բավական վիճահարույց: Այդ բանավեճերը հիմնականում կապված են տեսության հավատարմության (վալիդության) հետ, իսկ տարբեր պետություններում դրա կիրառության հաջողությունների, հետևանքների և դժվարությունների մասին քննադատություններն ավելի սակավաթիվ են: Այդ քննադատությունները կարող են դառնալ ավելի արդյունավետ, եթե դրանք ավելի քիչ ուղղորդվեն ինդուկտիվ մեթոդով և մեծապես հիմնվեն վերացարկման վրա, ինչպես նաև, եթե կոնսոցիատիվ մոդելի քննադատներն ավելի շատ կենտրոնանան դրա սկզբունքների, այլ ոչ թե դրա օպերացիոնալացման վրա: Սրանով է պայմանավորվում այն հարցը, թե արդյո՞ք սոցիալական պառակտումները կոնսոցիատիվ ժողովրդավարություններում կարող են հանգեցնել ավելի մրցակցային քաղաքականության:⁵

Վերը նշված բնութագրիչները դիտվում են որպես բազմական հասարակություններում կոնսոցիատիվ մոդելի կիրառման առավելություններ ժողովրդավարացման դասական մոտեցումների նկատմամբ, քանի որ իրական հնարավորություն են ստեղծում բազմական հասարակությունների տարբեր սեզմենտների համար ունենալու իշխանության որոշակի լծակներ, նաև վետոյի իրավունք՝ որպես սեփական շահերի ներկայացման և պաշտպանության իրավական մեխանիզմ: Կոնսոցիատիվ մոդելի հեղինակ Ա. Լեյփհարթն իր վերջին աշխատանքներում առանձնացնում է նաև պառակտված կամ նման վտանգներ ունեցող հասարակություններում կոնսոցիատիվ ժողովրդավարության մոդելի կիրառության համար անհրաժեշտ հետևյալ նպաստավոր պայմանները՝ ոչ մեծամասնական սեզմենտ, հավասարաչափ սեզմենտներ, սեզմենտների փոքր թիվ, արտաքին սպառնալիք, ոչ մեծ բնակչություն, սոցիալ-տնտեսական հավասարություն,

⁵ Նույն տեղում:

սեզմենտների աշխարհագրական կենտրոնացվածություն, էլիտաների համաձայնեցման, ներդաշնակության, համակեցության ավանդույթ, համընդհանուր հավատարմություն:⁶

Ներկայացված առավելությունների հետ մեկտեղ կոնսոցիատիվ մոդելն իր կիրառության տեսանկյունից կարող է ունենալ նաև որոշ դժվարություններ:

Ըստ Ա. Պապալարդոյի՝ էլիտայի գերակայությունը քաղաքականապես տարբերվող և կազմակերպչական տեսանկյունից մեկուսացված հետևորդի նկատմամբ կոնսոցիատիվիզմին միանշանակ նպաստող երկու պայմաններից միայն մեկն է⁷: Մակայն, ենթադրաբար, դրա հետևում կարող է թաքնվել զանգվածային քաղաքական անտարբերություն, երբ տարբեր սեզմենտների առաջնորդները կարող են որոշել համագործակցել միմյանց հետ (ինչը նպաստավոր է կոնսոցիատիվության համար), սակայն նրանց հետևորդները երբեք չեին ցանկանա, որ իրենց առաջնորդները մրցակցությունից անցնեն համագործակցության հարթություն:⁸

Այս պարագայում հասկանալի է, որ գերակա էթնիկ խմբի անդամները կամ հետևորդները կոնսոցիատիվությանը կսկսեն վերաբերվել ավելի պակաս խանդավառությամբ: Սոցիալական տարբերությունները ինքնաբերաբար չեն դառնում պառակտող գործոններ. դրանք տեսանելի են դարձնում հենց քաղաքական գործիչները, որոնք այդ հանգամանքն օգտագործում են իրենց հետևորդների կողմից քաղաքական աջակցություն ստանալու նպատակով: Որքան այս առումով համոզիչ լինեն քաղաքական գործիչները, այնքան նրանց համար բարդ կլինի իրենց հետևից տանել իրենց հետևորդներին, եթե իրենք սկսեն համագործակցել

⁶ **Lijphart A.**, The Puzzle of Indian Democracy: A Consociational Interpretation. *American Political Science Review*, 1996, 262-263.

⁷ **Pappalardo A.**, The Conditions for Consociational Democracy: A Logical and Empirical Critique, *European Journal of Political Research*, 1981, 365-390.

⁸ **Huysse L.**, *Passiviteit, Pacificatie en Verzuiling in de Belgische Politiek: Een Sociologische Studie*. Antwerp: Standaard Wet. Uitg., 1970, p. 125.

հակառակ կողմի հետ:⁹ Մա վկայում է այն մասին, որ քաղաքական առաջնորդության պահպանության տեսանկյունից իշխող էլիտային ձեռնտու չէ հետևել կոնսոցիատիվ մոդելին, քանի որ այդ դեպքում նա կարող է կորցնել իր լիակատար ազդեցությունը: Այս հանգամանքով կարելի է բացատրել, օրինակ, Ադրբեջանում իշխանության փոխանցման գործընթացը, երբ այն ընտրությունների միջոցով փոխանցվեց Ալին ավագից կրտսերին, ինչպես նաև միևնույն ընտանիքի անդամի՝ Ալին կրտսերի կողմից իր կնոջը փոխնախագահի պաշտոնում նշանակելը: Այս երևույթն էլ ավելի խորացրեց էթնոկրատական և կլանային դրսևորումները Ադրբեջանում:

Կոնսոցիատիվ մոդելի կարևոր առանձնահատկություններից է նաև այն, որ պատշաճ կիրառման կամ պայմանների առկայության դեպքում այն նախատեսում է կայունության ամրապնդում: Եթե տարբեր սեզմենտների առաջնորդները համագործակցում են, և եթե նրանց հետևորդները լրջորեն չեն խոչընդոտում դրան, ապա կայունության ամրապնդումը, փաստորեն, կանխորոշված բնույթ է կրում: Սակայն, միաժամանակ, կարող են լինել նաև չնախատեսված հետևանքներ: Ա. Լեյփհարթը զգուշացնում է, որ երբեմն կոնսոցիատիվությունը կարող է հանգեցնել անորոշության և անարդյունավետության: Էլիտայի ներքում մեծ կոալիցիայի վերաբերյալ սակարկությունները կարող են արգելակել որոշումների ընդունման գործընթացը: Համամասնականության կիրառությունը քաղաքագիտական ծառայության ինստիտուտի ձևավորման գործում կարող է հատվել արժանավորների՝ այս կամ այն պաշտոնում չնշանակման հարցի հետ, իսկ սեզմենտների ինքնավարությունը կարող է հանգեցնել պետական հաստատությունների թվի բազմապատկմանը: Փոխադարձ վետոյի իրավունքն էլ, իր հերթին, կարող է քաղաքական գործընթացը

⁹ **Andeweg Rudy B.**, նշվ. աշխ. :

տանել դեպի փակուղի, ինչը Ա. Լեյփհարթը դիտում է որպես կոնսոցիատիվության գլխավոր խնդիր:¹⁰

Գնահատելով այս պոտենցիալ դժվարությունների նշանակությունը՝ Ա. Լեյփհարթը նշում է, որ պետք է տարբերություն դնել կարճաժամկետ և երկարաժամկետ արդյունավետության միջև: Կարճաժամկետ գործածության դեպքում կոնսոցիատիվ մոդելը կարող է լինել պակաս արդյունավետ՝ հաշվի առնելով վերը նշված պատճառները: Սակայն երկարաժամկետ գործածության դեպքում այն կլինի առավել արդյունավետ, քան մրցակցային քաղաքականությունը, քանի որ խոր տարանջատված հասարակություններում կոնսոցիատիվությունը կայունության և լեգիտիմության հիմնաքարն է:¹¹

Ի. Սալամեյն առանձնացնում է կորպորատիվ և ինտեգրատիվ կոնսոցիատիվ մոդելներ: Նա կասկածի տակ է դնում կորպորատիվ կոնսոցիատիվ մոդելի արդյունավետությունը ժողովրդավարական անցման փուլում գտնվող բազմական հասարակությունների պարագայում, քանի որ ժողովրդագրական և տարածքային առումներով իշխանության տեղաշարժերը հանգեցնում են հակասությունների, որոնք էլ իրենց հերթին հանգեցնում են կոնֆլիկտների և պետության մասնատման: Ուստի, որպես այլընտրանք, որպես կառավարման ավելի ճկուն եղանակ՝ հեղինակն առաջարկում է ինտեգրատիվ կոնսոցիատիվ մոդելը, ինչը համատեղում է քաղաքական իշխանության տարանջատման գործում ազգային և համայնքային բնույթի շահերը: Պետական ընտրական ռազմավարությունները, ինչպես և վարչական բարեփոխումները նույնպես ներառվում են ինտեգրատիվ կոնսոցիատիվ մոդելի համատեքստում:¹²

¹⁰ Lijphart A., *Democracy in Plural Societies: A Comparative Explanation*. New Haven, CT: Yale Univ. Press. 1977, pp. 50-51.

¹¹ Lijphart A., նույն տեղում, pp. 51-52.

¹² Salamey I., *Failing consociationalism in Lebanon integrative options*, *International Journal of Peace Studies*, 14, 2, Autumn/Winter 2009, 84-105.

Ուշագրավ է նաև կոնսոցիատիվ տեսության վերաբերյալ Պ. Նորիսի մոտեցումը, որը ենթադրում է, որ բազմական հասարակություններում իշխանության կիսումն (power-sharing) ունի բազմաթիվ կարևոր հետևանքեր: Այս ինստիտուտը կոչված է մասնատված հասարակություններում պարզեցնել համագործակցությունն առաջնորդող էլիտաների միջև՝ այն դարձնելով ավելի համահունչ կայուն ժողովրդավարության և լավ կառավարման ձգտումների համար մղվող պայքարում: Իր ուսումնասիրության մեջ Պ. Նորիսը համեմատում է բազմաթիվ բազմաէթնիկ պետություններ, որպեսզի պարզի իշխանության կիսման ինստիտուտի ազդեցությունը (համամասնական ներկայացվածություն և դաշնություն) ժողովրդավարական կայունության և լավ կառավարման ցուցիչների վրա: Արդյունքում՝ հեղինակը հանգում է հետևյալ երեք կարևոր եզրակացության՝

1. աշխարհում այն պետությունների թիվը, որտեղ իշխանության կիսումը համակցվում է համամասնական ներկայացվածությամբ և պետության դաշնային կառուցվածքով, +--6333 շարունակում է մնալ սակավ (191 երկրից միայն 13-ում է այդպես),

2. համեմատության մեջ բացահայտվեց, որ պետության կառուցվածքի դաշնային ձևը կապ չունի լավ կառավարման ցուցիչների հետ,

3. բազմաէթնիկ պետություններում համամասնական ներկայացվածությամբ ընտրական համակարգերը, այնուամենայնիվ, որոշակիորեն կապված են լավ կառավարման հետ:

Ըստ հեղինակի՝ այս ամենը որոշակիորեն սահմանափակում է կոնսոցիատիվ տեսության արդյունավետության հավակնությունը, քանի որ դրան զուգահեռ քաղաքական գործիչները պետք է նաև ներդրումներ անեն հիմնական մարդկային զարգացման մեջ, ինչն ավելի վստահելի ուղի կստեղծի կոնսոցիատիվ մոդելի միջոցով

կայուն ժողովրդավարության և լավ կառավարման հասնելու համար:¹³

Բ. Օ'Լարին նշում է, հակակոնսոցիալացիոնիստները վախենում են, որ կոնսոցիալացիան կհանգեցնի ռասիզմի, արմատականության և նահապետականության, մինչդեռ կոնսոցիալացիոնիստները վախենում են, որ ինտեգրացիոնիստները կհրահրեն խուսափելի պատերազմներ և գերակա համայնքների նկատմամբ կունենան կողմնակալ վերաբերմունք: Այն ուժգնությունը, որով ուղեկցվում է այս բանավեճը, ցույց է տալիս կոնսոցիատիվ մտքի ազդեցությունը:¹⁴ Մակայն հարկ է նշել, որ չնայած որոշ դժվարություններին, որոնց գործնականում բախվել է կոնսոցիատիվ տեսությունը, այնուամենայնիվ, շատ բազմական պետություններում այն շարունակում է հաջողությամբ կիրառվել:

Առհասարակ, դժվարությունները պետք է հաղթահարել, քանի որ հակառակ դեպքում դրանցից խուսափելը որևէ կերպ չի կարող լուծել այն խորքային խնդիրները, որոնք առկա են բազմական հասարակություններում: Կոնսոցիատիվ մոդելը տալիս է այդ խնդիրների հաղթահարման իրատեսական հնարավորություններ: Հետևապես՝ ներհասարակական կոնֆլիկտների խորացումից խուսափելու համար պետք է ստեղծել համապատասխան մեխանիզմներ նաև հարավ-կովկասյան բազմական հասարակություններում կոնսոցիատիվ մոդելի կիրառության համար: Այս մեխանիզմներից մեկը կարող է լինել կոնսոցիատիվ խոսույթը՝ որպես քաղաքական հաղորդակցության կարևորագույն գործիք, առանց որի բավականին բարդ կլինի ձևավորել համապատասխան քաղաքական գիտակցություն: Մշակութային ռեյատիվիզմի համատեքստում կոնսոցիատիվ խոսույթը կարող է

¹³ **Norris P.**, *Stable democracy and good governance in divided societies: Do power-sharing institutions work?* Harvard University, 2005, p. 1.

¹⁴ **O'Leary B.**, *Debating Consociational Politics: Normative and Explanatory Arguments. From Power-Sharing to Democracy: Post-Conflict Institutions in Ethnically Divided Societies*, (Ed.) S. J. R. Noel. (Toronto: McGill-Queens University Press), 2005, pp. 3-44.

դառնալ միևնույն հասարակության ներսում միջլեթնիկ, միջմշակութային տարաձայնությունների հաղթահարման հիմնաքար: Այս դեպքում անհրաժեշտ է ընդհանուր շահի հիման վրա ձևավորել համապատասխան քաղաքական կամք, որի հիմք կարող է դառնալ բազմական հասարակության բոլոր սեգմենտների հավասարության և անվտանգության նպատակը:

Բազմական հասարակություններն աչքի են ընկնում նաև ներքին տարատեսակ հակամարտություններով: Այդպիսին են նաև հարավ-կովկասյան բազմական պետությունները՝ Վրաստանը և Ադրբեջանը, որտեղ առկա են ազգամիջյան բնույթի ներքին հակամարտություններ: Հակամարտությունների լուծման տարբեր եղանակներ են կիրառվում: Սակայն ակնհայտ է, դրանցից առավել նախընտրելին կոնսենսուսի որոնումն է:

Ըստ իրենց բնույթի՝ էթնո-քաղաքական հակամարտությունները բաժանվում են երկու մեծ խմբի՝ ինքնորոշման և ոչ ինքնորոշման հակամարտությունների: Դրանց հիմնական տարբերությունը վերաբերում է իրավական բաղադրիչին:¹⁵ Թվում է, թե դա հեշտացնում է խնդիրը, քանի որ իրավական հարցերն ավելի հեշտ է կարգավորել, քան քաղաքական հարցերը: Սակայն դա ճիշտ է այն դեպքում, երբ առկա են համապատասխան ատյաններ և դրանց որոշումները կողմերին պարտադրելու մեխանիզմներ: Իհարկե, առկա է նաև կոնսենսուսային լուծման հնարավորությունը հակամարտության լուծման համար: Սակայն, դա այն դեպքում է դառնում գործուն մեխանիզմ, երբ կողմերը համոզվում են, որ համաձայնության բացակայության դեպքում անվերապահորեն պարտադրվում են իրավական լուծումները: Մինչդեռ, ինչպես ցույց է տալիս միջազգային փորձը, ինքնորոշման հակամարտությունների կարգավորման ժամանակ մեծ ազդեցություն է ունենում

¹⁵ **Torosyan T.**, Perspectives of Rights and Challenges of Political Interests in Conflict Resolution: The Cases of Kosovo and Nagorno-Karabakh. *Essex Human Right Review*, **10**, 1, 2015, <http://projects.essex.ac.uk/ehrr/v10n1/torosyan-perspectives-of-rights-and-challenges-of-political-interests-in-conflict-resolution.pdf> (30.03.2017)

քաղաքական բաղադրիչը, որի դեպքում լուծումը միշտ չէ որ համապատասխանում է իրավական նորմերին և, լավագույն դեպքում, լուծումը լինում է միջազգայնորեն պարտադրված:

Տեսականորեն առանձնացվում է կոնսենսուսի երկու ընկալում՝ նեղ, որպես տարակերպ հակամարտությունների և վեճերի քաղաքական լուծման միջոց, և լայն, որն անվանվում է նաև քաղաքացիական համաձայնություն: Կոնսենսուսի լայն ընկալումը սերտորեն կապված է սոցիալ-քաղաքական բաղադրիչի հետ, որի համաձայն՝ կոնսենսուսը մարդկանց զգալի մեծամասնության համաձայնությունն է իրենց գործողություններում դրսևորվող սոցիալական կարգի վերաբերյալ:

Հատկանշական է, որ քաղաքական խոսույթի տեսության շրջանակներում ևս առանձնացվում են խոսույթի հակամարտային և համաձայնության տեսակները: Դրանցից առաջինը նեղացնում է հակամարտության կողմերի, մասնակիցների գիտակցությունը՝ հեռացնելով դրա լուծման հեռանկարը, մինչդեռ համաձայնության խոսույթը ընդլայնում է հակամարտության կողմերի գիտակցությունը և ավելի իրատեսական հնարավորություն է ստեղծում դրա կարգավորման համար:¹⁶ Ա. Ակլանն, անդրադառնալով կոնսենսուսային մեթոդներին, արձանագրում է, որ դրանք հատուկ նշանակություն ունեն էթնոքաղաքական հակամարտությունների կառավարման ռազմավարության համար: Այդ առումով նա առանձնացնում է կոնսոցիացիան և իրավարարությունը (արբիտրաժ) որպես կոնսենսուսային մեթոդներ:¹⁷ Այս երկու մեթոդներից նախընտրելի է առաջինը՝ կոնսոցիացիան, քանի որ այն ոչ միայն միտված է բազմական հասարակություններում ներքին հակամարտությունների հաղթահարմանը, այլև դրան զուգահեռ նախատեսում է նաև անցում ժողովրդավարության: Սակայն հարկ է նշել, որ խնդիրը չի սահմանափակվում

¹⁶ Օրդուխանյան Է., *Իշխանություն և ընդդիմություն. քաղաքական խոսույթի վերլուծություն*, Լիմուշ, Երևան, 2009, էջ 79:

¹⁷ Ակլաև Ա., *Этнополитическая конфликтология. Анализ и менеджмент*, М., 2005, сс. 346-354.

կոնսենսուսային մեփոդի ընտրությամբ, քանի որ ժողովրդավարության հաստատման համար անհրաժեշտ են ոչ պակաս կարևոր մի շարք գործոններ՝ քաղաքակրթական, արժեքային, իրավիճակային և այլն: Ավելին, կոնսենսուսային մեթոդի կիրառման կարևոր նախապայման է իրավաբարության արագ և վճռական կիրառումը միջազգային հանրության կողմից, որի պարագայում միայն կողմերը կհամարեն, որ կոնսենսուսային մեթոդը նախընտրելի է: Հակառակ դեպքում կողմերից առնվազն մեկի համար ցանկալի կմնա քաղաքական մեթոդներով իր համար ավելի նախընտրելի լուծման հասնելը:

Թեև կոնսոցիատիվ տեսությունը հիմնականում մշակվել է բազմաէթնիկ հասարակություններում առկա խնդիրների խաղաղ կարգավորման համար, սակայն այն ունի նաև ընդլայնման ակնհայտ ներուժ:¹⁸ Ջ. ՄըքԳերին համարում է, որ բազմակենտրոնության հիմքով տարածքային հակասությունները շարունակում են մնալ հակամարտություններ ծնող երևույթներ նախկին խորհրդային երկրներում, ինչպիսիք են՝ Ուկրաինան, Մոլդովան, Ադրբեջանը և Վրաստանը:¹⁹ Արդի ներքին զարգացումները ադրբեջանական հասարակությունում ցույց են տալիս, որ այդ հակասությունները սրվելու բարձր հավանականություն կարող են ունենալ, եթե էթնիկ հիմքով ավտորիտար մոտեցումները և հատկապես էթնոկրատիայի վտանգավոր դրսևորումները շարունակեն խորանալ:

Ինչպես նշում են Ջ. ՄըքԳերին և Բ. Օ'Լարին, տարածքայնորեն կենտրոնացված համայնքներում հակամարտությունների լուծման երկու տարբերակ գոյություն ունի: Առաջին ռազմավարությունը ինտեգրացիոն (integrationsit) է, որը շեշտադրում է տարբերությունների հանդեպ միասնությունը բազմական պետություններում: Մակայն այս տարբերակը թշնամածին է իր տարածքային ընդգրկման առումով: Երկրորդ

¹⁸ **Рубинштейн А.**, Элементы общей теории изъянов смешанной экономики, *Вопросы государственного и муниципального управления*, 2017, 1, 71-102.

¹⁹ **Basta K., McGarry J., Simeon R.**, *Territorial Pluralism. Managing Difference in Multinational States*. UBC Press; Reprint edition, 2015, p. 3.

ռազմավարությունը հարմարեցնողն է (accomodationist), որը պաշտպանում է ենթադաս քաղաքական համայնքների ինքնավարությունը և ամբողջակունությունը ընդարձակ ինստիտուցիոնալ մոտեցումների միջոցով: Այս պարագայում խնդիրների նախընտրելի լուծում կարող է դառնալ ֆեդերալիզմը:²⁰ Հեղինակները միևնույն ժամանակ ընդգծում են, որ տարածքային ինքնակառավարումը կարող է կենսունակ լինել կոնսոցիատիվ տարրերի ներդրմամբ՝ ճանաչելով սեզմենտների միջև մշակութային և այլ տարբերությունները և ինստիտուցիոնալացնելով դրանք համամասնականության և փոխադարձ վետոյի գործադրմամբ:²¹

Բազմական, ներքին պառակտվածություն ունեցող հասարակություններում հակամարտության կառավարման տեսանկյունից Ս. Վուլֆը ևս առանձնացնում է կոնսոցիատիվ մոտեցումը, որին վերագրում է երկու կարևոր տարր՝ իշխանության բաժանում և տարածքային ինքնավարություն: Իսկ Ռեյլին այս համատեքստում կարևորում է իշխանության կենտրոնաձգության տեսությունը, ինչը նպաստում է ընտրական համակարգին, որի դեպքում միջէթնիկ պահանջների բավարարման առումով կուսակցությունները շատ ավելի մեծ հնարավորություններ են ստանում: Ռյոդերը նույն խնդիրը դիտարկում է իշխանության բաժանման կամ բազմաթիվ մեծամասնությունների մոտեցման տեսանկյունից: Այս տեսությունը հիմնվում է այն գաղափարի վրա, որի համաձայն, երբ իշխանությունը կենտրոնացած է փոքրաթիվ անձանց ձեռքերում, ապա այդ դեպքում պառակտված հասարակություններում հակամարտության կառավարումը դառնում է շատ ավելի բարդ խնդիր:²² Այս իրողությունը կարելի է տեսնել ադրբեջանական հասարակության դեպքում, երբ իրական քաղաքական իշխանությունն ամբողջությամբ կենտրոնացած է մեկ իշխող ընտանիքի

²⁰ **Basta K., McGarry J., Simeon R.**, նշվ. աշխ., p. 4.

²¹ **Basta K., McGarry J., Simeon R.**, նշվ. աշխ., p. 7.

²² **Wolff S., Yakinthou Ch. (eds.)**, *Conflict Management in Divided Societies: Theories and Practice*, Routledge, London, 2012, p. 128.

ձեռքերում: Հետևապես, Ադրբեջանում հակամարտությունների հաղթահարումը շարունակում է մնալ լրջագույն խնդիր:

Պապազիանին պնդում է, որ հակամարտությունների կառավարման գործում մեծ ներդրում կարող են ունենալ հասարակական կազմակերպությունները, որոնք ստեղծում են հաղորդակցության ուղիներ՝ դրանով նպաստելով հակամարտության կողմերի միջև վստահության ամրապնդմանը:²³ Չժխտելով նման մեխանիզմների կիրառման օգտակարությունը, այդուհանդերձ, դժվար է մատնանշել գեթ մեկ հակամարտության կարգավորման գործընթաց, որտեղ այդ գործոնը նշանակություն է ունեցել: Այդուհանդերձ, այդ առումով ևս Ադրբեջանում քաղաքացիական կազմակերպությունները ենթարկվում են բազմապիսի ճնշումների, ինչը կրկին փաստում է էթնոկենտրոն ավտորիտար վարչակարգի կոնսոլիդացումը: Վրաստանի պարագայում խնդիրն ավելի մեղմ է, քանի որ հասարակական կազմակերպությունները գործառնում են բավարար արդյունավետությամբ:

Եթե հակամարտության կառավարման նպատակը ինստիտուցիոնալ մեխանիզմների որոնումն է կամ դրանց աջակցություն ցուցաբերելը, ապա այս դեպքում առկա են ավելի շատ ազդակներ, որպեսզի հակամարտող կողմերը հետևեն քաղաքական կանոններին, այլ ոչ թե կրկին վերադառնան բռնությանն՝ իրենց անհամատեղելի նպատակների պատճառով:²⁴ Սակայն հարկ է նկատել, որ այս իրողությունները կարող են տարբերվել առանձին դեպքերում, քանի որ յուրաքանչյուր կոնֆլիկտ ունի որոշակի յուրահատկություն:

Մի շարք հետազոտողներ շեշտադրում են պառակտված հասարակություններում բացառապես հակամարտության կարգավորման կամ դրա կերպափոխման հարցերը: Դա հիմնականում պայմանավորված է այն բանով, որ հակամարտության կառավարումը ավանդաբար նույնացվում է հակամարտության

²³ **Kewir Kiven J.**, Conflict Management in Divided Societies: Theories and Practice, *Journal of Conflict Transformation & Security*, 2012, 136-138.

²⁴ **Wolff S., Yakinthou Ch. (eds.)**, նշվ. աշխ., p. 79.

զապման հետ:²⁵ Սակայն պառակտված հասարակություններում, բացի հակամարտության կառավարման ինստիտուցիոնալ մոտեցումներից, շատ կարևոր է նաև հաշվի առնել մարդկային պահանջմունքների բավարարման խնդիրը, քանի որ այդ պահանջների իրացումը, ինչպես նշում են Է. Ազարը²⁶ և Ջ. Բարթոնը²⁷, վճռորոշ նշանակություն կարող են ունենալ այդ հասարակություններում հակամարտության կառավարման համար: Ավելին, ինստիտուցիոնալ մոտեցումներից և պահանջմունքների բավարարումից գատ անհրաժեշտ է հակամարտության կառավարման գործընթացում հաշվի առնել նաև միջավայրի մշակութային առանձնահատկությունները, որոնք հիմնականում ներառում են համապատասխան խմբերի ոչ քաղաքական պահանջմունքները: Այդ առումով, դիտարկելով Վրաստանում և /կամ Ադրբեջանում կոնսոցիատիվ ժողովրդավարության մեխանիզմների կիրառման հնարավորությունները, առաջին հայացքից կարող է թվալ, որ քանի որ կոնսենսուսի լայն ընկալումը լիարժեքորեն համապատասխանում է համաձայնության խոսույթի տեսությանը, ուստի բազմական հասարակություններում, ինչպեսիք են նաև այդ երկրները, կոնսոցիատիվ խոսույթի միջոցով կարելի է հաղթահարել էթնիկ, կրոնական և մշակութային տարբեր խմբերի միջև հակասությունները և կառուցել ներդաշնակ, հավասարակշռված հասարակություն: Սակայն, եթե խնդիրը դիտարկվում է վերոհիշյալ երեք չափումների (ինստիտուցիոնալ մոտեցումներ, պահանջմունքների բավարարում, միջավայրի մշակութային առանձնահատկություններ) տեսակետից, ապա լուծումները բախվում են բարդ մարտահրավերների ու լուրջ խոչընդոտների հակամարտության հանգուցալուծման, առավել ևս՝ ժողովրդավարացման առումով:

²⁵ **Hamad A.**, The Reconceptualisation of Conflict Management. *Peace, Conflict and Development: An Interdisciplinary Journal*, 7, 2005.

²⁶ **Azar E.**, *Management of Protracted Social Conflict: Theory and Cases*. Aldershot, Dartmouth, 1990.

²⁷ **Burton J.**, ed., *Conflict: Human Needs Theory*. Conflict Series, Vol. 2, Macmillan, London, 1990.

Էթնոկրատիան որպես ժողովրդավարացման խոչընդոտ

Հետխորհրդային հարավ-կովկասյան պետություններից երկուսում՝ Ադրբեջանում և Վրաստանում, կարելի է նկատել տիտղոսակիր ժողովրդի հստակ ընդգծված էթնիկ գերակայության դրսևորումներ, ինչը մեծապես հատկանշական է էթնոկրատական քաղաքական վարչակարգերին: Մովորաբար էթնոկրատական նկրտումները բնորոշ են բազմական հասարակություններին, որտեղ բնակչության մեջ գոյություն ունեն էթնիկ, կրոնական, լեզվական, մշակութային և այլ տարբերություններ: Պատահական չէ, որ թեև Վրաստանի և Ադրբեջանի տարբերությունները ժողովրդավարացման, Եվրոպական ինտեգրման և պետության կայացա-ծության վրա ազդող մի շարք այլ ուղղություններով բացահայտ են, սակայն դա ազդել է միայն այս կամ այն երկրում էթնոկրատիայի դրսևորման ձևերի տարբերության վրա:

Էթնոկրատիաներում դե ֆակտո իրավունքները սահմանվում են ոչ թե համընդհանուր քաղաքացիությամբ, այլ էթնոազգային ծագումով: Այսպիսի երկրներում քաղաքական վարչակարգի լեգիտիմության աղբյուրը ոչ թե քաղաքացիական բնակչությունն է (դեմոսը), այլ գերակա (դոմինանտ) էթնոսը: Գերակա էթնիկ խումբը յուրացնում է պետական ապարատը և սկսում է վարել խտրական քաղաքականություն այլ էթնոսների նկատմամբ: Դիստոմիան պետության էթնոսներին բաժանում է տեղաբնիկների ու եկվորների, թեև երկուսն էլ իրենց ներսում բաժանված են տարբեր էթնոդասերի: Էթնոկրատիան իր էությանմբ ոչ ժողովրդավարական է՝ չնայած այն բանին, որ կարող է դրսևորել ժողովրդավարությանը բնորոշ հատկանիշներ, ինչպես, օրինակ, համընդհանուր քվեարկությունը կամ ժողովրդավարական ինստիտուտների առկայությունը:²⁸ Ավելին, Ադրբեջանը Եվրոպայի խորհրդի անդամ է, ընդգրկված է Եվրամիության Արևելյան գործընկերության ծրագրում, Վրաստանը ևս Եվրոպայի խորհրդի անդամ է, Եվրամիության հետ 2013թ.

²⁸ **Smootha S.**, *The Model of Ethnic Democracy*. European Center for Minority Issues, 2001, p. 22.

ստորագրել է Ասոցացման պայմանագիր ու երկրի ղեկավարությունը շարունակաբար հայտարարում է Եվրամիությանն անդամակցության վճռականության մասին:

Էթնոկրատիայի դեպքում ժողովրդավարությունը թերի է, քանի որ դրանում բացակայում է «ժողովրդավարական կառուցվածքը»: Էթնոկրատիան ձգտում է կոտրել ժողովրդավարական մի շարք սկզբունքներ, ինչպես, օրինակ, հավասար քաղաքացիությունը, տարածքային քաղաքական համայնքների գոյությունը (դեմոսը), պաշտպանությունը մեծամասնության բռնակալությունից:²⁹ Մասնավորապես, թեև Վրաստանը գրեթե երկու տասնամյակ Եվրոպայի խորհրդի անդամ է, սակայն անդամակցության ժամանակ ստանձնած, բայց չկատարած պարտավորությունների շարքում է Տարածաշրջանային լեզուների վերաբերյալ կոնվենցիան: Նման քայլերի նպատակը ոչ տիտղոսակիր էթնիկ խմբերի բողոքները ապօրինի համարելն է գերակա էթնիկ խմբի կողմից՝ «հիմք» ստեղծելով դրանք ճնշելու համար: Ակնհայտ է, որ ոչ էթնիկ ածականի հավելումը «ժողովրդավարությանը» (Վրաստանի դեպքում), ոչ «նորմատիվային ժողովրդավարություն» արտահայտության կիրառումը (Ադրբեջանի դեպքում) չեն կարող քողարկել այդ երկրներում էթնիկ խտրականության դրսևորումները: Այդպիսի պետություններում աղճատվում են այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են՝ հանրային և էլիտայի ձգտումը ժողովրդավարության, արդար ընտրությունները, ազատ մամուլը, ժողովրդավարական գործիքների արդյունավետ կիրառումը, ոչ գերակա խմբերի նկատմամբ ոչ բռնի պայքարը և այլն: Այդ վարչակարգերի անարդյունավետությունը բնորոշվում է բազմաթիվ ներքին հակասություններով ժողովրդավարական և ոչ ժողովրդավարական միտումների տեսանկյունից՝ ներքաղաքական կյանքը հանգեցնելով հեղհեղուկ և անկայուն վիճակի կամ սանձնազերծելով

²⁹ **Yiftachel O.** *Ethnocracy: The Politics of Judaizing Israel/Palestine.* Constellations 6, 3 (September): 1999, pp. 364-390.

էթնոքաղաքական հակամարտություններ:³⁰ Պատահական չէ, որ էթնիկ ժողովրդավարություններում նկատվում է կոնֆլիկտային դրսևորումների մեծ հաճախակիություն, իսկ այդ կոնֆլիկտների լուծման համար հիմնականում կիրառվում են բռնի մեթոդներ, երբեմն էլ՝ ռազմական ուժ: Ն. Մեդվեդևը համարում է, որ հասարակության արմատական արդիականացման պայմաններում (ինչն առկա է նաև հետխորհրդային տրանսֆորմացիայի դեպքում) էթնոցենտրիզմը դառնում է գերակայող աշխարհայացք, որի միջոցով սկսում են գնահատվել հասարակության զարգացման բոլոր ոլորտները՝ տնտեսությունից մինչև մշակույթ՝ մարդկանց բաժանելով երկու կատեգորիաների՝ էթնիկ նույնականների և էթնիկ օտարների:³¹

Տիտղոսակիր էթնիկ խմբի կարծիքը, որ իրենց կենսակերպն ու տեսակը լավագույնն են և որ իրենք մյուսներից ավելի լավն են, հեշտորեն փոխակերպվում է մյուս խմբերի նկատմամբ խտրականության՝ անգամ հասնելով նրանց ոչնչացնելու պատրաստականության:³² Մասնավորապես, այսպիսի դրսևորումներ եղան 80-ականների վերջին և 90-ականների սկզբին Ադրբեջանում և Արցախում հայերի և այլ էթնիկ խմբերի նկատմամբ՝ Ադրբեջանի թյուրքական էթնոսի կողմից:³³

Ոչ ժողովրդավարական տարրերի առկայությունը էթնիկ ժողովրդավարության մոդելում դարձել է այդ մոդելի քննադատության և մերժման հիմնական պատճառը: Ըստ Ս. Սմուհայի,

³⁰ **Smooha S.** *The Model of Ethnic Democracy*, European Center for Minority Issues, 2001, p. 23.

³¹ **Медведев Н.** Консесуальные аспекты современного российского федерализма. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология*, 3, 2001.

³² **Пашукова Т.** Этноцентризм в межкультурной коммуникации. *Вестник МГЛУ*. Выпуск 563, 50-61.

³³ **Cox C., Eibner J.,** *Ethnic Cleansing in Progress: War in Nagorno-Karabakh*, Zurich, London and Washington, 1993.

Ադրբեջանում էթնիկ պատկանելության մասին խոսելը դիտարկվում է որպես հանցանք, <https://armenpress.am/arm/news/881095/adrbejanum-etnik-patkanelutyam-masin-khosely-ditarkvum.html> (03.03.2017)

Էթնիկ ժողովրդավարությունը քննադատվում է իր ոչ լեգիտիմ բնույթի համար (ոչ ժողովրդավարությունը ներկայացվում է որպես ժողովրդավարություն), իր անկայունության համար (թշնամական հակասությունների վրա կառուցված քաղաքական համակարգը չի կարող լինել կայուն), իր անարդյունավետության համար (կոնֆլիկտները շարունակում են եռալ):³⁴ Նա ընդգծում է, որ էթնիկ ժողովրդավարությունը հատկապես գրավիչ է ժողովրդավարության ուղին որդեգրած բազմաէթնիկ տարրեր պարունակող պետությունների համար: Անցումը ոչ ժողովրդավարական վարչակարգից ազատական, բազմամշակութային կամ կոնսոցիատիվ ժողովրդավարության չափազանց դժվար թռիչք է այսպիսի պետությունների համար: Հետևաբար, այդ պետությունները նախընտրում են էթնիկ ժողովրդավարությունը որպես փոխզիջում ժողովրդավարության և էթնիկ գերակայությունն ու էթնիկ ազգայնականությունը պահպանելու միջև՝ իրենց հիմքում ունենալով նաև նախորդ վարչակարգի փորձը: Նախկին խորհրդային որոշ պետություններ՝ Վրաստանը, Էստոնիան, Լատվիան, հատկապես՝ Ադրբեջանը շարժվում են այդ ուղղությամբ:³⁵ Պատահական չէ, որ Տ. Թորոսյանը և Հ. Սուքիասյանը, վերլուծելով հետխորհրդային տարածքի պետություններում հաստատված քաղաքական վարչակարգերը, Վրաստանը ներառում են «սպասման խմբում»³⁶, որտեղ այն պետություններն են, որոնց վարչակարգային փոխակերպումները շարունակվում են: Վարչախմբերի գնահատման ինդեքսների վերջին գնահատումների (Freedom House: Nations in Transit) արդյունքները նույնպես դա են արձանագրում: Ադրբեջանում հաստատվել է խոր ավտորիտար վարչակարգ, իսկ

³⁴ **Smootha S.**, նույն տեղում, p. 84.

³⁵ **Smootha S.**, նույն տեղում, p. 85.

³⁶ **Torosyan T., Sukiasyan H.**, Three Stages, Three Groups and Three Paradigms of Post-Soviet Transformation, *Armenian Journal of Political Science*, 1(1), 2014, 51-61.

Վրաստանում՝ անցումային կառավարություն կամ հիբրիդային վարչակարգ:³⁷

Ն. Սաբանաձեն, անդրադառնալով Վրաստանում քաղաքական վարչակարգի ձևին, այն բնորոշում է որպես էթնիկ ժողովրդավարություն: Նա նշում է, որ Վրաստանում անկայունության գլխավոր պատճառը թույլ պետականության և էթնիկ ժողովրդավարության համակցությունն է: Թույլ պետականության և էթնիկ ժողովրդավարության համակցությունը կարող է հանգեցնել մեծապես փխրուն և անկանխատեսելի իրավիճակի: Էթնիկ ժողովրդավարությունն ավելի շուտ ընկալվում է որպես ոչ ճիշտ, անարդար վարչակարգ, քանի որ այն ակնհայտորեն գործում է հիմնական էթնիկ խմբի շահերի օգտին:³⁸ Անկայունությունն այս դեպքում առաջին հերթին բխում է պետության թուլությունից, այլ ոչ թե վարչակարգի բնույթից, քանի որ էթնիկ ժողովրդավարության մոդելի հեղինակներն այն հաճախ դիտում են որպես ոչ ժողովրդավարական վարչակարգից ժողովրդավարականի անցման փուլ, ինչը, մասնավորապես, հատուկ է նաև թույլ և ժողովրդավարական փոխակերպման մեջ գտնվող պետություններին:³⁹

Էթնիկ ժողովրդավարության դեպքում անկայունությունն արտահայտվում է երկու հիմնական ձևով: Առաջինի դեպքում այն օտարում է ազգային փոքրամասնություններին և, հետևապես, խարխլում է նրանց հավատարմությունը պետության նկատմամբ ու մղում բողոքների, ինչն էլ «լեգիտիմացնում» է նրանց ճնշումները՝ պետական անվտանգությունն ու կայունությունը պաշտպանելու հիմնավորմամբ: Երկրորդ դեպքում քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական և այլ հակասությունները տեղափոխվում են միջէթնիկ մակարդակ և այդպիսով՝ փոքրամասնությունները հեռանում են ընդունելի քաղաքական բանակցությունների հարթությունից՝ այդ

³⁷ *Nations in Transit 2016*, available from <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2016> (20.04.2017)

³⁸ **Sabanadze N.**, *Georgia's Ethnic Democracy: Source of Instability/ The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe*, Open Society Institute, 2005, pp. 115-139.

³⁹ **Sabanadze N.**, նույն տեղում, pp. 115-139.

սակարկությունների համար անհաշտ պայքարը տեղափոխելով էթնիկ ինքնության, ազգային արժանապատվության հարթություններ:⁴⁰

Այն հասարակությունները, որոնք համակցում են թերի ժողովրդավարությունը քաղաքականացված էթնիկության հետ, խիստ պայմանականորեն կարող են բնորոշվել որպես «էթնիկ ժողովրդավարություն», քանի որ մեկ էթնիկ խմբի գերակայությամբ ոչ ժողովրդավարական ինստիտուցիոնալացման գործընթաց են իրականացնում: Այդ դեպքում պետությունը ստեղծվում է ոչ թե իր բոլոր քաղաքացիների, այլ մեծամասնական խմբի շահերին ծառայելու համար, իսկ այդ խմբին անդամակցելը որոշվում է բացառապես էթնիկ պատկանելությամբ:⁴¹

Այս մոդելի վերաբերյալ նմանօրինակ մոտեցում ունի նաև Պ. Յարվեն, ով համարում է, որ էթնիկ ժողովրդավարությունը պետք է տեղավորել ավտորիտար վարչակարգից ժողովրդավարականի անցման հարթությունում: Այն չի կարելի համարել անցման գործընթացի վերջին կանգառ, որտեղ հասել է պետությունը: Էթնիկ ժողովրդավարությունն ավելի շուտ դեպի ժողովրդավարական հասարակություն հարատև ճանապարհորդության միայն մեկ շրջափուլն է:⁴² Հետևաբար, կարելի է պնդել, որ վերը նշված մոդելի հեղինակների այս մոտեցումները չեն կարող լիարժեքորեն բնորոշել բազմական հասարակություններ ունեցող բոլոր պետությունները, քանի որ ոչ ժողովրդավարական վարչակարգից դեպի ժողովրդավարություն նրանց ձգտումներն էթնիկ ժողովրդավարության մոդելի միջանկյալ կիրառությամբ որոշ դեպքերում ոչ թե կրում են անցումային բնույթ, այլ իրապես արմատավորվում են որպես արդեն իսկ կայացած վարչակարգ, ինչպես Ադրբեյջանի օրինակն է: Հետևաբար, ոչ ժողովրդավարական վարչակարգից էթնիկ

⁴⁰ **Sabanadze N.**, նույն տեղում, p. 116.

⁴¹ **Smootha S.**, *The Model of Ethnic Democracy*, ECMI Working Paper No.13, Flensburg: European Centre for Minority Issues, 2001, p. 24.

⁴² **Yarve P.**, *Ethnic Democracy and Estonia: Application of Smootha's Model*, ECMI Working Paper No.7, Flensburg: European Centre for Minority Issues, 2000, p. 29.

ժողովրդավարության մոդելի միջոցով դեպի լիարժեք ժողովրդավարություն ձգտումները կարող են որոշ դեպքերում հանգեցնել կրկին ոչ ժողովրդավարական մոդելի արմատավորման, սակայն այլ առանձնահատկություններով: Այդ դեպքում էթնիկ ժողովրդավարության՝ որպես անցումային վարչակարգի, վերջնական հանգրվանը էթնիկ ավտորիտար վարչակարգն է, որտեղ կրկին իշխող է գերակա էթնոսի շահը (էթնոավտորիտարիզմ): Ակնհայտ է, որ էթնիկ ժողովրդավարությունը չի կարող լինել միջանկյալ ուղի դեպի ժողովրդավարություն, քանի որ նման դեպքերում էթնիկ ժողովրդավարությունը ուղիղ ճանապարհ է դեպի էթնոավտորիտարիզմ: Շատ հաճախ էլ էթնիկ ժողովրդավարությունը ծառայում է որպես պետությունների իրական վարչակարգային հավակնությունները թաքցնելու կամ առկա խնդիրները քողարկելու քաղաքական գործիք: Այդ մոդելի կիրառությամբ պետությունները փորձում են ցույց տալ, թե իրենք ձգտում են ժողովրդավարության, սակայն իրականում ջանում են ամրապնդել ստեղծված ավտորիտար վարչակարգերը:

Ն. Սաբանաձե պնդում է, որ Վրաստանի դեպքում էթնիկ ժողովրդավարությունը ոչ միայն անկայունության հիմքն է, այլև կարող է հանգեցնել ապահիստեգրող գործողությունների,⁴³ ինչն արդեն իրական սպառնալիք կարող է դառնել պետության անվտանգության համար: Որպես կարևոր գործոն նա նաև առանձնացնում է խորհրդային ժառանգությունը, որը շատ կարևոր, եթե ոչ վճռորոշ դեր խաղաց հետկոմունիստական Վրաստանում ազգայնականության ձևավորման համար: Սա էր պատճառը, որ Վրաստանը կոմունիստական ավտորիտարիզմից անցում կատարեց թույլ էթնիկ ժողովրդավարության:⁴⁴ Նույնը վստահորեն կարելի է ասել նաև Ադրբեջանի դեպքում, սակայն վերապահումով, որ այնտեղ ազերիների ազգայնականությունը շարունակաբար

⁴³ **Sabanadze N.**, նույն տեղում, p. 118.

⁴⁴ **Sabanadze N.** նույն տեղում, p. 119.

աճում է՝ ֆիզիկապես սպառնալով տեղաբնիկ էթնոսների անգամ ֆիզիկական անվտանգությանը:

Վրաստանը ձախողել է կենսունակ էթնիկ ժողովրդավարություն կառուցելու փորձը: Ն. Սաբանաձեն համարում է, որ Վրաստանի՝ որպես պետություն, թուլությունը մեծապես բխում է էթնիկ գործոններից: Թուլության հնարավոր պատճառներն են ռեսուրսների սակավությունը, մեծամասնության ներսում քաղաքական տարաձայնությունները, կոռուպցիան, թերի կառավարումը և ոչ ժողովրդավարական մշակույթը: Հեղինակը նաև նշում է, որ էթնիկ ժողովրդավարությունը գնալով ավելի կթուլացնի պետությունը:⁴⁵ Այս պարագայում հարկ է նկատել, որ չնայած ժողովրդավարացման առաջընթացին, որն Արևմուտքի ջանքերով վերջին տարիներին կարելի է նկատել վրացական հասարակությունում, այնուամենայնիվ՝ էթնիկ գերակայության գործոնը շարունակում է պահպանվել, հետևապես՝ շարունակում է պահպանվել նաև այլ էթնոսների նկատմամբ ճնշումների հավանականությունը, քանի որ այլ էթնոսները դեռևս չունեն համապատասխան համամասնական ներկայացվածություն պետական ներկայացուցչական մարմիններում:

Մ. Դոյչը և Քոլինզը նշում են, որ միջխմբային թշնամանքի հաղթահարմանը և դրական հարաբերությունների ձևավորմանը կարող է օժանդակել տարբեր խմբերի անդամների միջև կապերի մեծացումը: Դրա համար անհրաժեշտ է, որ տարբեր խմբերի ներկայացուցիչները միասին զբաղվեն միևնույն նպատակին ուղղված գործունեությամբ, այսինքն՝ հետապնդեն միևնույն նպատակը:⁴⁶ Այս հարցում, որպես միջխմբային հարաբերությունների դրական ակտիվացման գործիք, կարող է ծառայել կոնսոցիատիվ մոդելը, իսկ որպես նպատակ՝ բոլոր խմբերի հավաքական անվտանգությունը: Եթե այդ խմբերը ցանկանում են

⁴⁵ The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe, Edited by **Smooha S., Yarbe P.**, ECMI, 2005, p. 247.

⁴⁶ **Deutsch M.**, *The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes*. New Haven: Yale University Press, 1973.

ապրել անվտանգ, ապա նրանք այդ անվտանգությունը պետք է դիտեն ոչ միայն որպես սեփական խմբի անվտանգությանն ուղղված շահերի բավարարման քաղաքականություն, այլ պետք է բոլորի անվտանգությունը համարեն ընդհանուր նպատակ, քանի որ իրենց խմբերին ուղղված անվտանգության սպառնալիքները բխում են հենց մյուս խմբերից:

Այսպիսով, Ադրբեջանում և Վրաստանում որոշակի տարբերություններով հաստատված էթնոկրատական և էթնիկ ժողովրդավարության մոդելների պարագայում ոչ գերակա էթնիկ խմբերի շահերը դե ֆակտո ճնշվում են գերակա էթնիկ խմբերի կողմից: Այդպիսի իրավիճակը ստեղծում է ժողովրդավարացման պատրանք, ինչը բացատրվում է անցումային փուլում գտնվելու հանգամանքով: Ադրբեջանի պարագայում խնդիրը շատ ավելի բարդ է, քան Վրաստանի դեպքում, քանի որ վրաց հասարակությունը վերջին տարիներին արձանագրել է ժողովրդավարության մակարդակի որոշակի աճ: Իսկ Ադրբեջանում շարունակաբար նկատվում է հետևողական հետընթաց դեպի էթնիկ ավտորիտարիզմ:

Կոնսոցիատիվ ժողովրդավարությունը Հարավային Կովկասի բազմական պետություններում ոչ ժողովրդավարականից դեպի ժողովրդավարության անցման արդյունավետ ուղի կարող է լինել քաղաքական մշակույթի արդիականացման նախապայմանով, որն ի սկզբանե մերժում է որևէ էթնիկ խմբի գերակայությունը այլ էթնոսների նկատմամբ, ինչը՝ որպես իրավահավասարություն, դասական ժողովրդավարության պարտադիր սկզբունքներից է:

Ռ. Ինգլիսարթը համարում է, որ տնտեսական առաջընթացը հետզհետե հանգեցնում է սոցիալական և մշակութային փոփոխությունների, որոնք ամրացնում են ժողովրդավարական ինստիտուտները: Դա բացատրում է, թե ինչու է ժողովրդավարությունը վերջին շրջանում ստացել ավելի լայն տարածում՝ հիմնականում տնտեսապես զարգացած երկրներում, այսինքն՝ այնտեղ, որտեղ «ինքնադրսևորման արժեքները» նախընտրելի են «գոյատևման

արժեքներից»:⁴⁷ Այս մոտեցումն, իհարկե, ունիվերսալ չէ և ճշմարիտ է միայն որոշ պայմանների առկայության դեպքում: Դա է հաստատում նաև Հարավային Կովկասի երեք երկրների օրինակը, որոնց մեջ Ադրբեջանն ունի տնտեսական ամենաբարձր ցուցանիշները և ժողովրդավարության ամենացածր մակարդակը (կայուն ավտորիտար վարչակարգ⁴⁸): Դա նշանակում է, որ տնտեսությունը ոչ թե հիմնական, այլ օժանդակ տարր է ժողովրդավարական առաջընթացի համար, իսկ ժողովրդավարության հիմնական տարր է, ինչպես Գ. Ալմոնդը և Ս. Վերբան են նշում⁴⁹, մշակույթը (կամ այլ ձևակերպմամբ՝ հասարակության քաղաքակրթական պատկանելությունը): Այդ առումով ուշագրավ է Լ. Հարրիսոնի մոտեցումն առ այն, թե ինչպես է մշակույթն ազդում հասարակական առաջընթացի վրա: Նա առանձնացնում է մի քանի տարրեր, որոնց տարակերպ դրսևորումները թույլ են տալիս դասակարգել մշակույթները որպես զարգացող և ստատիկ մշակույթներ: Դրանք են՝ կրթությունը, խրախուսումը, հասարակական համերաշխությունը, արդարությունը, ազնվությունը և այլն:⁵⁰ Օրինակ՝ զարգացման տանող մշակույթներում կրթությունը առաջընթացի բանալին է, իսկ ստատիկ մշակույթներում կրթությունը դիտվում է որպես երկրորդական արժեք: Ջարգացման տանող մշակույթներում անհատական ունակությունները հանդես են գալիս որպես անձնական կարիերային աճի կարևորագույն գործոն: Ստատիկ մշակույթներում այս դերը կատարում են

⁴⁷ **Инглхарт Р.**, Культура и демократия, *Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу (под ред. Л. Харрисона и С. Хантингтона)*. М., Московская школа политических исследований, 2002, с. 125.

⁴⁸ **NiT2016 Azerbaijan**, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2016/azerbaijan> (01.04.2017)

⁴⁹ **Алмонд Г., Верба С.**, Гражданская культура и стабильность демократии, *Полис. Политические исследования*, 1992, 4, 122-135.

⁵⁰ **Харрисон Л.**, Спасобствуя прогрессивным преобразованиям в культуре, *Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу (под ред. Л. Харрисона и С. Хантингтона)*. М., Московская школа политических исследований, 2002, с. 294-295.

սոցիալական ծագումը և կապերը: Ջարգացող մշակույթներում հասարակական նույնականացման և վստահության շրջագիծը դուրս է գալիս ընտանիքի սահմաններից և ընդգրկում է շատ ավելի լայն սոցիալական ամբողջություն: Ավանդական՝ ստատիկ մշակույթներում վստահության շրջագիծը սահմանափակվում է ընտանեկան շրջանակներով: Նույնականացման և վստահության ցածր շառավղով սոցիալական համակարգերն ավելի շատ են հակված կոռուպցիայի, նեպոտիզմի, հարկային խախտումների և չեն ձգտում մարդասիրության: Առաջադիմական մշակույթներում արդարությունը և ազնվությունն ամենասպասված որակներն են: Եվ հակառակը՝ ստատիկ մշակույթներում արդարությունը՝ որպես անձնական հաջողություն, իրենից ներկայացնում է մի գործառույթ, որն իրականանալի է միայն փողի կամ անձնական կապերի ուժով: Ջարգացող մշակույթներում իշխանությունն ունի հորիզոնական բաշխում, մինչդեռ ստատիկ մշակույթներում այն կենտրոնացված է և ուղղահայաց:⁵¹ Հեշտ է համոզվել, որ ստատիկ մշակույթի բոլոր տարրերն առկա են Ադրբեջանում: Վրաստանի պարագայում ստատիկ մշակույթին բնորոշ որոշ երևույթներ արդեն մասամբ հաղթահարված են, սակայն դա չի նշանակում, որ այդ մշակույթը լիարժեք զարգացման տանող է, քանի որ, հաշվի առնելով հասարակության բազմականությունը՝ ինչպես Ադրբեջանի դեպքում է, իշխանության բաշխումը շարունակում է մնալ ուղղահայաց գոտում, իսկ տարբեր էթնոսների միջև մշակութային ինքնավարության և քաղաքական նախաձեռնողականության առումներով հավասարությունը դեռ չլուծված խնդիր է:

Դիտարկվող խնդիրն ունի տարբեր դրսևորումներ կայացած և ձևավորվող ժողովրդավարությունների դեպքում: Ք. Անդերսոնը պնդում է, որ կայացած ժողովրդավարություններում քաղաքական մշակույթը և համակարգի արդյունավետությունը պայմանավորվում են քաղաքական բավարարվածության մակարդակով: Բացի այդ, քաղաքական մշակույթի ազդեցությունը լինում է ավելի նվազ,

⁵¹ Նույն տեղում:

քան համակարգի արդյունավետությունը, երբ նկատի են առնվում այլընտրանքային բացատրությունները: Հակառակ դրան՝ նոր ձևավորվող ժողովրդավարություններում քաղաքական բավարարվածության մակարդակը կապված չէ քաղաքական մշակույթի կամ համակարգի արդյունավետության հետ: Ընդհանուր առմամբ, Ք. Անդերսոնի հետազոտության արդյունքները ցույց են տալիս, որ ժողովրդավարության բավարարվածության կառուցվածքը կայացած և նոր ժողովրդավարական համակարգերում նման չեն միմյանց:⁵²

Այս ամենը վկայում է, որ բազմական հասարակություններում, ժողովրդավարությունը չի կարող հեռանկար ունենալ, եթե հասարակության տարբեր սեգմենտների՝ որպես ենթամշակույթների, միջև հավասար մրցակցության պայմանների բացակայությունը թուլացնում է քաղաքական մշակույթի ազդեցությունը և նշանակությունը քաղաքական համակարգի կայունության վրա: Սրանով է նաև պայմանավորված բազմական կառուցվածք ունեցող նոր ժողովրդավարություններում առկա ազգամիջյան, կրոնական կամ այլ բնույթի խնդիրների կոնֆլիկտաձին ներուժը, ինչը ոչ միայն սպառնում է արդյունավետ ժողովրդավարացմանն, այլև խաթարում է հասարակական անվտանգությունը: Ուստի կոնսոցիատիվ ժողովրդավարությունը կարող է դիտարկվել որպես վերը նշված խնդիրների հաղթահարման մոդել, եթե ստեղծվում է կոնսոցիատիվ խոսույթի հնարավորություն տարբեր սեգմենտների միջև՝ ուղղված ոչ թե մասնավոր կամ խմբային, այլ ընդհանուր շահերի ձևավորմանը և դրանց բավարարմանը: Իսկ այս պարագայում արդեն քաղաքական մշակույթը կդառնա ավելի ծանրակշիռ գործոն ժողովրդավարացման համար, ինչպես կայացած ժողովրդավարություններում է:

⁵² **Anderson Christopher J.** *Political Satisfaction in Old and New Democracies.* Center on Democratic Performance, Binghamton University, New York, 1998, 22 p.

Եզրակացություն

Կոնսոցիատիվ ժողովրդավարության արդյունավետ կիրառումը պայմանավորող տարբեր գործոնների ազդեցության վերլուծության, ինչպես նաև Հարավային Կովկասի բազմական պետություններում այդ մոդելի ներդրման հնարավորությունների դիտարկման արդյունքում կարելի է հանգել հետևյալ եզրակացությունների.

1. Հետխորհրդային տրանսֆորմացիայի երկրներում ժողովրդավարացման ընդհանուր դժվարություններից զատ, որոնք պայմանավորված են այդ աննախադեպ անցումային գործընթացի բացառիկ հատկանիշներով, առկա են նաև մի շարք առանձնահատուկ խնդիրներ: Այդ խնդիրները Հարավային Կովկասի երկու ճանաչված բազմական պետություններում՝ Վրաստանում և Ադրբեջանում, հետևանք են ինչպես դրանցում առկա հասարակությունների բազմաէթնիկ կառուցվածքի, այնպես էլ քաղաքակրթական պատկանելության: Վերջին գործոնի հետևանքով, էթե Վրաստանի ժողովրդավարացման խնդիրը կապված է արժեքային համակարգի արդիականացման և քաղաքական մշակույթի ձևավորման հետ, ապա Ադրբեջանի հնարավորությունները գործնականում հեռանկարներ չունեն, քանի որ բնակչության ճնշող մեծամասնությունը պատկանում է միանգամայն այլ արժեհամակարգ դավանող քաղաքակրթության:
2. Կոնսոցիատիվ ժողովրդավարությունը ոչ թե բազմական հասարակություններում ժողովրդավարության հաստատման հնարավորություն է, այլ ժողովրդավարական հասարակություններում բազմականության հետ կապված խնդիրների հաղթահարման հնարավորություն՝ հասարակական կյանքի կազմակերպման ժողովրդավարական մեխանիզմների լրամշակման միջոցով:
3. Վրացական հասարակությունում, որտեղ տարբեր խմբերի միջև առկա են էթնիկ, կրոնական, լեզվական, մշակութային

և այլ սեզմենտային տարբերություններ, թեև դրսևորվում են էթնոկենտրոնության տարրեր, որոնք արտոնյալ պայմաններ են ստեղծում գերակա էթնիկ խմբերի կողմից մյուսների նկատմամբ ազդեցությունն ապահովելու հարցում, նկատելի են նաև կոնսոցիատիվ ժողովրդավարության միջոցով ժողովրդավարացման խնդիրների լուծման համար որոշ նպաստավոր գործոններ ևս, ինչպիսիք են՝ բնակչության ոչ մեծ թիվը և սեզմենտների աշխարհագրական կենտրոնացվածությունը:

4. Այս գործոնները քաղաքացիական մշակույթի հետզհետե ամրապնդման պայմաններում կարող են նպաստել կոնսոցիատիվ խոսույթի ձևավորմանը, քանի որ դրանք հավելյալ ներուժ են ստեղծում, որպեսզի սեզմենտները ձգտեն ընդհանուր նպատակի: Այս պարագայում որպես համընդհանուր նպատակ կարող է ծառայել անվտանգությունը, հակառակ դեպքում գերակա էթնոսները մշտապես ձգտելու են գերիշխանության՝ պարտադրելով իրենց տիրապետող քաղաքական մշակույթը: Իսկ ենթակա էթնոսները՝ որպես ենթամշակույթներ, իրենց հերթին փորձելու են ամեն կերպ հակազդել, դիմակայել, զսպել գերակա էթնոսի կողմից իրենց ուղղված տարատեսակ սպառնալիքները, ինչը մշտապես ստեղծելու է կոնֆլիկտաձին իրավիճակներ: Այսկերպ գործընթացները կարող են խորացնել ներքին ճգնաժամը, գերակա էթնոսի առավելությունը պահպանելու նպատակով հանգեցնել ավտորիտար, էթնոկրատական վարչակարգերի արմատավորմանը: Մակայն ուժի միջոցով հնարավոր չէ տնականորեն զսպել այդ սեզմենտների ինքնիրացման բնական պահանջմունքը: Իսկ բռնությունը անկայունության և անվտանգության մշտական սպառնալիքներ կարող է ստեղծել, այսինքն՝ այնպիսի իրավիճակ, ինչպիսին, որոշ տարբերություններով, դրսևորվում է հարավ-կովկասյան երկու ճանաչված բազմական պետություններում:

The Possibilities and Difficulties to Implement the Consociational Democracy in South Caucasus Plural States

EMIL ORDUKHANYAN

The South Caucasus region is quite diverse in its cultural, ethnic, civilization, religious and social structure. At the same time after the collapse of the Soviet Union, emerged numerous internal conflicts significantly hindered the democratization process in the region. The quarter-century post-Soviet experience shows that with some differences mainly pseudo-democratic or even autocratic regimes are established in South Caucasus countries. Many researches affirm that in plural societies of Azerbaijan and Georgia ethnocratic elements are also observed. In these countries the influence of dominant ethnic groups over other ethnicities not explicitly are encouraged by authorities. Local researchers often explain this situation by the transitional period. However, other numerous studies show that in these countries ethnic-based governments aspire to be strengthened. Therefore, these countries could not lead to a fully democratic transition, and in result, they will be able to build ethnic democracies or authoritarian regimes. In this case, the cultural, religious and linguistic identity of subordinate ethnicities will be in danger. To prevent such possible developments, the article explores the idea of cultural relativism as opposition to the ethnocentrism. The cultural relativism treats all ethnic segments of the same plural society as equal. And in this case, the most relevant model of democracy can be the consociational model which continues to be successfully used for decades in many plural European states such as Netherlands, Belgium, etc. The article argues that in South Caucasus plural states the consociational discourse can be a real tool to build a democratic political culture. Based on the universal objectives and common interests, the consociational discourse tends to create guarantees of equality and security for all segments in South Caucasus plural states. Only on the base of civic culture development, the consociational democracy model implementation can be efficient.